

KULTÚRA

ROČNÍK XXIII. – č. 10

DVOJTÝŽDENNÍK ZÁVISLÝ OD ETIKY

20. MÁJA 2020

Vydáva FACTUM BONUM, s. r. o. • Šéfredaktor TEODOR KRÍŽKA • Redakcia: Sološnická 41, 841 04 Bratislava • mobil: 0911 286 452 • e-mail: kultura@orangemail.sk • Cena 1,60 €

Snímka: Teodor Krížka

K AKTUÁLNOSTI
ANTROPOLOGICKÝCH
A POLITOLOGICKÝCH
ASPEKTOV FILOZOFIE
NIKOLAJA BERĎAJEVA

V berďajevovskom kontexte je úlohou filozofie nielen poznávať svet, ale sa ho pokúšať aj zmeniť. V tomto zmysle predstavujem niektoré návrhy, ako chrániť „subjekt“, teda ľudskú osobnosť pred kultúrnou a politickou nivelizáciou, do ktorej sa dostala naša civilizácia.

ODTRHNUTIE KULÚRY
OD ONTOLOGICKÉHO JADRA

Vývoj euroamerickej civilizácie v ostatných storočiach jasne ukázal, že ak sa človek pohybuje iba vo sfére iracionálnej slobody, t. j. slobody „od niečoho“ a vo sfére mechanickej rozhodovacej právomoci, ktorá je opozitom slobody ducha, t. j. slobody „pre niečo“, tak v konečnom dôsledku dochádza k potláčaniu slobody a prevládne determinácia a nutnosť. Život akoby sa začal prispôbovať davovým hnutiam vo svete a dejinách.¹ Nastupujú nižšie vzorce v individuálnom i kolektívnom správaní. Objavuje sa davový človek a masová spoločnosť ničí osobnosť vo všetkých jej aktivitách. Spojitosť úpadku kultúry s nástupom vlády davov je teda zrejmá: „Od nástupu demokratizačných procesov sa

kvalita a hodnota kultúry neustále znižuje. Stáva sa čoraz lacnejšou, dostupnejšou a masovejšou, čoraz viac zameranou na úžitok a pohodlie. Preto je taká sploštená a chýba jej kvalita, lesk i štýl.“² Keby som chcel stručne parafrázovať tento Berďajevov výrok, povedal by som, že je hlboko preniknutá plebejskými črtami. Celkovo je v tomto provizórnem období na rozhraní novoveku a niečoho ďalšieho badateľná všeobecná strata citu pre krásu v umení a kultúre, čo je dôsledkom ako straty morálneho citu, tak aj eliminácie problematiky hriechu z pohľadu na ľudskú prirodzenosť. Kultúra je už desaťročia bez základu. Vytvára sa kultúra mediálna, kultúra bez Boha. Možno sledovať absenciu vzťahných bodov a odmietanie akéhokoľvek morálneho súdu; polemiky sa často nechávajú na osobné rozhodnutie jed-

notlivca. A ak už ide o nejakú zásadnejšiu polemiku, tak obyčajne sa skončí „tolerantnou“ diskusiou, ktorá rozpletáva každé presvedčenie a uspáva vedomie.³

Filozof pokračuje vo svojej analýze slovami: „Vo všetkom zreteľne cítiť, ako je otrasená pred-

PETER GREČO

stava o človeku, ako sa rozkladá ľudská osobnosť utváraná kresťanstvom, pričom práve utváranie osobnosti bolo poslaním európskej kultúry.“⁴ A pri cyklickom chápaní vzopätia a úpadku kultúry rozvíja svoju „osudovú dialektiku kultúry“ tvrdiac, že táto musí na určitom stupni zapochybovať o vlastných základoch. Tým, že ich rozloží, si však sama pripraví záhubu, pretože stratí životodarné zdroje.⁵ Táto civilizácia je dnes

naozaj „muzeálnou civilizáciou“, s dávnou krásou sa spájame už len pri návštevách zámkov, hradov, chrámov a múzeí. Je to však mŕtva krása, lebo život bez ducha a askézy, život v čisto spotrebnom mode a kult zbavenosti zmyslu sú nepravou podobou ľudskej existencie. Kultúra, v ktorej absentuje náboženský základ – vedomie zmyslu, nie je pravou kultúrou. Uvedomujeme si, že ani kresťanstvo už nemá tú silu, ktorou kedysi obrodilo antiku. Berďajev priznáva: „Dnes už aj samotné kresťanstvo starne, stratilo svoju mladistvú tvorivosť. A nové náboženské svetlo zatiaľ nevidno.“⁶ No napriek tomu, že sa vyčerpala jedna epocha, nemôžeme rezignovať, či ostať v pasivite, alebo v sektárskej mentalite oných „málopočetných, ale verných“.

(Pokračovanie na 10. strane)

Od materiálnej kultúry ku kultúre ducha

Nadviažem na svoje slová z predchádzajúceho čísla, aj keď viem, že u mnohých z vás narazím na nepochopenie. Lenže situácia je ozaj na pováženie. Úspech propagandy ako alternatívneho myslenia sa čoraz viac zmocňuje aj ľudí, ktorí ešte donedávna poukazovali na zločiny komunizmu. Pod tlakom kritiky politickej a duchovnej krízy Západu, personifikovanej finančníkom Sorosom, mnohí vidia alternatívu na Východe v Putinovom Rusku. Sú dokonca ochotní zabudnúť storočie boľševického besnenia, lebo sa im zdá,

Varujem

TEODOR KRÍŽKA

že Rusko sa stalo opäť kresťanské a demokratické. Bolo tomu tak v 90. rokoch minulého storočia, ktoré však sprevádzala divoká privatizácia, ožbročovanie obyvateľstva a vystáhovalctvo. Hovorí sa až o 17 miliónoch najmä mladých ľudí, ktorí sa pohli na Západ. Táto kríza, znamenajúca stratu páťosu propagandy z minulosti, doľahla na Rusko deprimujúco. Ľudia očakávali vodcu, ktorý tomuto všetkému urobí koniec. A taký prišiel, aspoň podľa mediálneho obrazu. Odvtedy štátna televízia denne chrlí hodinové politické šou, v ktorých sa postupne prechádza od spochybnenia informácií o zločinoch komunizmu k vyzdvihovaniu úlohy Lenina a hlavne Stalina. Vybičováva sa hystéria kultu víťazstva v Druhej svetovej vojne. Organizujú sa masové pochody "nesmrteľných plukov" potomkov padlých vo vojne s ich portrétmi v rukách. Lenže medzi nimi sa začali objavovať aj tváre, ktoré znamenali toto utrpenie. Na čelo masy a postavil napr. poslanec Viačeslav Nikonov, vnuk Molotova známeho z paktu o rozdelení Poľska medzi Nemecko a ZSSR. Propaganda postupne začala opäť spochybňovať a hanobiť predboľševické vládnutie Romanovcov, začala sa objavovať kritika pravoslavia, zahriakovať kňazi, ktorí z pochopiteľných príčin majú odmietavé či kritické postoje k storočným dejinám.

Vrcholom ostatných dní sa stalo pripravované vysvetlenie tzv. hlavného chrámu ozbrojených síl RF, ktorý bude patriť k najväčším pravoslávnych chrámom v Rusku. Pri chráme je aj múzeum Druhej svetovej vojny. No frapujúce je, že sa na vitrážach objavili podoby štátnych významenani z minulých dôb, vyjadrujúce atribúty minulej ideológie uprostred pentagramu. A nielen to, na mozaikách sa objavujú aj Putin, minister obrany Šojgu, šéf tajnej služby a iní vládnuci politici, no a na pozadí mozaiky maršalov tróni portrét Stalina.

Dochádza k neakceptovateľnému pokusu pod rúskom vlastenectva sakralizovať zločincov a ich zločiny.

Pred pár dňami riaditeľ svetového potravinového programu OSN pán David Beasley vyhlásil, že svet je ohrozený hladomorom biblických rozmerov.

Podľa pána Beasleyho hladomor môže postihnúť až 260 miliónov ľudí a za najrizikovejšie štáty označil: Jemen, Afganistan, Kongo, Venezuelu, Etiópiu, Haiti, Nigériu, Sudán, Južný Sudán a Sýriu. Informácia zaznela v našich mainstreamových televíziách, citovaný bol dôveryhodný zdroj, ťažko ju niekto môže vyhlásiť za hoax. Ako príčiny boli uvádzané hmlisto, neurčito a vo všeobecnosti: Vojny, kobyly, sucho a dôsledky koronovej pandémie. Pandémia korony ovplyvní trh s potravinami a spôsobí pokles finančných možností nákupu potravín štátov, ktoré nie sú potravinovo sebestačné. Tie horevedené pánom Beasleyom, určite sebestačné nie sú. Koronavírus môže byť akcelerátorom hladomoru, na ktorom sa môžu podieľať aj kobyly, aj sucho, ale jeho hlavnou príčinou bude fenomén, ktorým mainstream nespomína, a to preľudnenie v mnohých štátoch, najmä afrických, juhoamerických a na indickom subkontinente.

V krajinách tretieho sveta dlhé stáročia fungoval stereotyp vysokej pôrodnosti a vysokej detskej úmrtnosti, keď žena privedla na svet štandardne

8-10 detí, ale z nich sa dospelosti dožila menšina, menej ako polovica, presné štatistiky neboli. Spoločnosť ale bola demograficky aj generačne vyvážená. V 50-tych rokoch dvadsiateho storočia sa stali aj v týchto krajinách bežne dostupné antibiotiká a rozbehli sa programy očkovania detí od útleho veku. Dramaticky tým klesla detská úmrtnosť, takmer všetky deti sa dožijú dospelosti, pri prakticky zachovanej pôvodnej vysokej pôrodnosti. To viedlo doslova k populačnej explózií v krajinách tretieho sveta.

Zopár príkladov podľa údajov Svetovej banky: Niger mal v r. 1960 - 3,39 mil. obyvateľov, v r. 2018 už 22,4 miliónov, 6,6x viac za 48 rokov. Nigéria v r. 1950: 33 miliónov, 2018: 196 mi-

liónov, 5,9 krát viac za 58 rokov. Kongo: 1960: 15,25 milióna obyvateľov, 2018: 84 miliónov, 5,5 krát viac za 58 rokov! Egypt: Rok 1945: 18,5 milióna, 2004: 73,5 milióna, 2020: 100 miliónov, porovnanie medzi rokom 2004 a 2020 hovorí, že tam je 27 miliónov ľudí 16-ročných a mladších, viac ako celkový počet obyvateľov z r. 1945!

Hlboko je tým narušená generačná rovnováha, všetci sú mladí, nie je možné všetkým dať prácu. Na porovnanie: Na Slovensku žilo v roku 1950 3,44 milióna obyvateľov, pri sčítaní obyvateľstva v roku 2011 nás bolo 5,39 milióna. Za 61 rokov sa počet obyvateľov ani nezdvajnasobil. Keby naša populácia rástla ako v Egypte,

bolo by nás 18,6 milióna, pri vývoji ako v Nigeri by nás bolo 22,7 miliónov! Možno by sme mohli bývať v mrakodrapoch, ale čo by sme jedli? Európa: 1950: 549 miliónov obyvateľov, 2020: 739 miliónov, za 70 rokov prírastok 190 miliónov, t. j. 1,3krát viac, zďaleka nie ani 2-násobok, kde sa hrabe Európa na Egypt alebo Nigériu! Prírastok obyvateľstva v Európe v roku 2030 sa odhaduje na 0, slovom nula. Afrika mala v r. 1950: 230 miliónov obyvateľov, v r. 2019: 1,2 miliardy, 5,2 krát viac!

Žiadny kontinent nemá toľko zdrojov, aby užíval populáciu, ktorá takto exponenciálne rastie. Ročný prírastok obyvateľstva v Afrike je 50 miliónov ročne.

Ak by teda Európska únia imigráciou chcela zastaviť africkú populačnú explóziu, musela by prijať 50 miliónov migrantov ročne! Je úplne zrejmé, že prijímaním migrantov sa nič vo svete nerieši ani nevyrieši, iba sa bude Európa afrikanizovať. A to je tu ešte Turecko, Afganistan, Pakistan, Bangladéš a ďalší a ďalší, so svojim migračným potenciálom v počtoch desiatok miliónov ľudí.... Samotné toto preľudnenie je príčinou mnohých občianskych a regionálnych vojen, čím sa produkcia a dostupnosť potravín ďalej znižuje a vzniká tak začarovaný kruh: Preľudnenie, z toho nedostatok potravín, z toho vojna, z nej ešte menej potravín nakoniec ľudia na úteku. A tam, kde je vojna, vlády nakupujú zbrane, neinvestujú do sociálnych programov, ani do školstva. S príchodom hladomoru v krajinách tretieho sveta je potrebné rátať.

V tom má pán Beasley pravdu.

Musíme počítat aj s celým radom nových vojnových ohnisk, pretože žiadny bojovník nebojuje tak urputne, ako hladujúci o hlt jedla. Musíme však počítat aj s tým, že mnoho z týchto ľudí bude hľadať východisko zo svojej situácie v exode. V svetle týchto faktov je potrebné hodnotiť Trumpovu zanovitú snahu postaviť múr na južnej hranici USA, ktorý má chrániť USA nie pred Mexičanmi, ale pred celou Južnou Amerikou.

Aj takáto forma ochrany USA je skrytá v jeho slogane Americafirst! A vyhľadované masy sa objavujú aj na hraniciach európskych štátov, otázka je, že kedy! A nebudú to vystajlovaní mladíci s mobilmi a bankovými kartami, ako v r. 2015. Budú to vyhľadovaní, chudobní ľudia, analfabeti, bez adresy, ktorí nevedia ani svoj dátum narodenia, pretože to človek v africkom slume nepotrebuje, navyše islam má iný kalendár, a ktorí žili v afrických slumoch bez elektriny.

Život v ktoromkoľvek európskom štáte bude pre nich snom. Zodpovedné vlády by sa mali pripraviť aj na tento scenár, vrátane EÚ.

ŠTEFAN PAULOV

Prosba

k priaznivcom Kultúry

Najľahšia forma podpory nášho časopisu je predplatné, z ktorého príjem je predsa len o málo väčší ako zo stánkového predaja.

Predplatiť Kultúru si môžete jednoducho na e-maile: Ganisinova.Renata@slposta.sk

Nepoľavujte v ušľachtilom úsilí, prispejte na číslo účtu Kultúry v Slovenskej sporiteľni

IBAN

SK6909000000000000170427664

Partizáni-komunisti sa stali hlavnými kádrmi Národných milícií a neskôr Zboru národnej bezpečnosti

pokusom o obhajobu bolo ospravedlnenie svojvoľného správania výkonom údajných príkazov a nariadení veliteľstva Červenej armády a odovzdávania zhabaných vecí a peňazí tomuto veliteľstvu. To sa však počas vyšetrovania a dokazovania v žiadnom smere nepotvrdilo. O neoprávnenom nakladaní s financiami okresným veliteľom NM Andrejom Palaščákom svedčil a jasne vypovedal i svedok František Marušák, ktorý ako bezpečnostný referent trebišovského ONV prevzal od Palaščáka peniaze iba v jednom prípade. Išlo o 2 150 Kčs, ktoré Palaščák vybral od poľnohospodárskych robotníkov a roľníkov v Hardištiach (dnes obec Zemplínske Hradište). Iné peniaze od obžalovaného neprebral. Marušák rovnako nemohol potvrdiť ani obranu obžalovaného Palaščáka, podľa ktorej zhabané veci odovzdával trebišovskému veliteľstvu ČA.

Marušákova výpoveď je pre súčasného čitateľa zaujímavá ešte z jedného podstatného a dôležitého hľadiska. Objasňuje ozajstnú realitu kompetenčných vzťahov i vzťahov subordinácie Národnej milície s domácimi samosprávnymi orgánmi (MNV, ONV) a veliteľstvami Červenej armády. Aj keď na základe ojedinelých dokázateľných prípadoch nemožno generalizovať, predsa tieto prípady jasne vypovedajú o každodennej praxi spolužitia a kooperácie týchto bezpečnostných, politických a vojenských zložiek v slovenských mestách a na vidieku. Neskoršia komunistická charakteristika vzťahu milicionárov s veliteľmi ČA je skôr idylická a v mnohom až nadmieru zdržanlivá: „Autoritu milícií rešpektovali sovietske vojenské orgány, ktoré ich v mnohých prípadoch aj vyzbrojili ukoristenými zbraňami“. Otázka teda znela: Kto je priamym nadriadeným milicionárov? Je to ich zriaďovateľ a zakladateľ – národné výbory, alebo majú väčšiu váhu a dôležitosť rozkazy miestnych lokálnych sovietskych vojenských orgánov? Čiastočnú, no jasnú odpoveď nám na tieto otázky nám poskytujú práve Marušákova výpoveď, ktorá naplno ilustruje existujúce a pretrvávajúce kompetenčné spory o veliteľské právomoci, kde domáce orgány miestnej správy vo väčšine prípadov ťahali za kratší koniec: „Ruská komandatúra v mnohých prípadoch dávala obžalovanému rozkazy ako okresnému veliteľovi milície, ktoré sa priečili našim rozkazom“.

Napriek pestrej škále i pomerne veľkému množstvu trestných činov dlho sa vlečúci súd vymeral Palaščákovi neuveriteľne nízky trest, pod ktorý sa podpísali aj viaceré intervencie súdruhov a partizánskych „spolubojovníkov“. Za trojnásobný zločin porušenia domovej slobody, štvornásobný zločin krádeže, trojnásobný zločin sprenevery a päťnásobný zločin podvodu bol Andrej Palaščák odsúdený až dňa 28. mája 1948 na skutočne smiešny a zanedbateľný trest – tri mesiace väzenia a pokutu 2000 Kčs (ak pokutu nemôže uhradiť tak ďalších 20 dní väzenia). Tento prípad bol iba jeden z pestrej palety kriminálnych deliktov, ktorých sa dopúšťali na východnom Slovensku v prvej polovici roku 1945 tzv. Národné milície, formované často ľuďmi s pochybnou povestou. Oficiálna slovenská historiografia o týchto prípadoch dodnes mlčí.

VOJTECH KÁRPÁTY

Podpredseda vlády a predseda KSS Viliam Široký na stretnutí s partizánmi

V máji uplynie 160 rokov od narodenia spisovateľa Martina Kukučina, vlastným menom Mateja Bencúra. Literárne múzeum Slovenskej národnej knižnice v Martine pripravilo na jeho počesť viacero podujatí. Už od 20. decembra uplynulého roku sprístupnilo rozsiahlu trojvýstavu pod názvom Tri odysey Martina Kukučina. V januári 2020 pozvalo verejnosť na kultúrny program pod rovnakým názvom, aký nesie výstava a tiež na odhalenie 3D sochy vo veľkosti originálu podľa bronzovej sochy Martina Kukučina od svetoznámeho sochára Ivana Meštroviča. Na program do Martina prišli hostia z Oravy, Liptova, Turca, Žilinského kraja, Hontu a Bratislavy. V nasledujúcich týždňoch prebiehali výchovno-vzdelávacie programy o Kukučínovi pre školy. Obľúbený slovenský prozaik bol zahrnutý do múzejného cyklu programov Ich domovinou bol jazyk a prezentovali ho v rámci marcového 21. ročníka celoslovenských podujatí Týždeň slovenských knižníc. Potom, žiaľ, múzea i školy a mnohé zariadenia zatvorili svoje brány pre koronavírusovú pandémiu. Nevieme, čo bude možné realizovať ďalej, preto bolo šťastnou voľbou Literárneho múzea, že už v predstihu začalo pripomínať túto veľkú osobnosť.

Rozsiahla výstava Tri odysey Martina Kukučina predstavuje osobnosť zakladateľa slovenskej novodobej prózy tromi témami: Odysea života, Odysea ostatkov a Odysea sochy spisovateľa. Usporiadateľ exponoval v Galérii lite-ratúry a umenia svojho múzea desiatky fotografií, textov, ilustrácií a predmetov, dokumentujúcich život a putovanie M. Kukučina, prevážanie jeho ostatkov i sochy. Všetko je to komentované početnými citátmi z Kukučinovej tvorby aj z korešpondencie. Výstava obsahuje aj výber najčítanejších kníh a najatraktívnejších ilustrácií (napr. zarámované obrazy od amerického výtvarníka Alexandra Rudinského, ktoré poslúžili v roku 1980 v zmenšených verziách do amerického vydania prekladu Kukučinových poviedok Seven Slovak Stories).

V osobitnom drevenom boxe vystavilo Literárne múzeum pod sklom osobné predmety Martina Kukučina i jeho manželky Perice (Kukučínovo pero, hodinky, plakety, ktoré dostal v Južnej Amerike, Pericinu kefu na šaty s jej monogramom, ihlicu na pletenie zakončenú jemnou plastickou ženskej hlavy, dalmatínske vreteno na stužky a plakety z Punta Arenas od spolku Katarína Zrínska, v ktorom bola Perica predsedníčkou. V mediaboxe si návštevníci a novinári s obľubou virtuálne listovali v Kukučinových portrétach i v obrázkoch troch odliatkov jeho sochy, umiestnených na troch kontinentoch sveta. V tom istom boxe boli uložené originály najvzácnejších prekladov Kukučinovho diela zo zahraničia – z USA (anglický preklad vydaný r. 1980) a z Afriky (etiópsky preklad vydaný v amharčine r. 2018). Nechýbala ani drevená škatuľka s ukázkami Kukučinovho tajného pisma, ani kuriózna vkladná knižka, ktorú Matej Bencúr nezaložil, ani z nej nikdy nič nevybral, hoci na nej bolo jeho vyše dvoch tisíc korún, a ostalo len jedenásť.

Vystavené exponáty pochádzajú nielen z fondov Literárneho múzea, ale aj zo zbierok požičaných od Slo-

venskej národnej knižnice, Slovenského národného múzea i zo Slovenského informačného centra Bratislava.

Koncom januára 2020 sa konal kultúrny program, v ktorom účinkovali profesionálni umelci – herec Slovenského komorného divadla v Martine Viliam Hriadel a huslista Marián Kramár s Romanom Končekom. Viliam Hriadel prednášal

Martin Kukučín v Martine

listy Martina Kukučina písané z cudziny ako aj texty slovenských emigrantov, zaoberajúcich sa osudom medzinárodnej Kukučinovej sochy. Výber listov sledoval zámer ukázať zaujímavosti z prostredia, kde Martin Kukučín žil, čo ho tam upútalo a čo porovnával so stavom na Slovensku. Ani v týchto spisovateľových v podstate informatívnych textoch nechýbal autorov humoristicko-satirický pohľad a láskavé porozumenie k nedokonalostiam ľudí a sveta. Huslisti hrali smutné, no hrejivo liečivé „vyst'ahovalecké“ a vlastenecké piesne, napr. Keď sa Slovák preč do sveta odberal, Hojže, Bože, jak to bolí, Rodný môj kraj, Dedinky v údolí... To preto, že Martin Kukučín žil takmer po celý život a napokon aj umrel ako emigrant. Niektoré z piesní huslista M. Kramár aj spieval. Škoda, že títo umelci nemohli účinkovať aj na výchovno-vzdelávacích programoch pre školy. Boli by žiakovi aj učiteľovi pôsobivejšie pritiahli k osobnosti i dielu spisovateľa, než sa to dá dosiahnuť obyčajnými vyučovacimi hodinami a predpísanou povinnou literatúrou. Takto museli umelcov vo februári a v marci „zaskakovať“ zamestnanci Literárneho múzea. Značne im pritom pomáhalo premietanie kukučínovských filmov zo zbierkového fondu Literárneho múzea.

Literárne múzeum využívalo tentoraz vo výstave i v kinosále na prezentovanie Martina Kukučina dva historické dokumentárne filmy z vlastnej „filmotéky“. Jeden o živote a diele M. Kukučina a druhý o príchode Meštrovičovej sochy nášho spisovateľa na Slovensko. Na prezentovanie druhého filmu pod názvom Návrat domov sa 30. januára 2020 podarilo pritiahnúť z Bratislavy do metropoly Turca autora, dramaturga a režiséra filmu Jozefa Dučáka. Film nakrúcal v rokoch 1982 – 1984 a neurobil to len „sucho“ dokumentársky, ale s jemným umeleckým vkusom. Prvé zábery sú pohľadom kamery (a pritom vlastne aj pohľadom sochy Kukučina) zvnútra tmavej debny, v ktorej bola socha veľmi dlho uväznená. Prvý slovenský lúč svetla dopadol na ňu, keď chlapi zvonku odbili prvú dosku. A keď aj druhú dosku vylomili, nevydržali tí tvrdí chlapi a zvedavo strčili do otvoru hlavy, aby v polotme debny hľadali v povrazoch a pavučinách zamotanú tú slávnú medzinárodnú sochu. Okolo debny sa pri tej udalosti zišlo hodne zvedavcov. Kameraman nevynechal ani dobové fotografie tej udalosti.

V ďalšej časti filmu režisér a ka-

meraman s úctou a obdivom sledovali prácu reštaurátora Miroslava Baláza, ktorý dlho do noci sedával pri soche vo svojej záhrade i v dielni, intímne sa s ňou zoznamoval, študoval ju, ako aj dostupný štúdijný materiál o autorovi sochy slávnom svetovom sochárovi Ivanovi Meštrovičovi. Čistil bronz od dlhoročných nánosov a reštauroval poškodenie na chrbte sochy. Režisér s kameramanom zašli

Kultúrni ľudia budú navždy vďační všetkým, ktorí majú zásluhu na tomto filmovom dokumente. Plná kinosála Literárneho múzea si pred začiatkom premietania s veľkou pozornosťou a vďačnosťou vypočula spomienky režiséra Jozefa Dučáka o nahrávaní a problémoch spojených s prijatím sochy na Slovensko.

Jadrom kukučínovských podujatí v Martine bolo slávnostné odhalenie

v Národných novinách, potom v Slovenských pohľadoch a napokon i knižne. V martinskom centre slovenského ochotníckeho divadla zvit'azil Martin Kukučín ako pražský študent medicíny v roku 1889 so svojou divadelnou hrou Komasácia. Martinský KÚS, teda Knižtlačiariska účastinárska spoločnosť, mu dlhé roky vydávala Zbrané spisy. Len miesto lekára, ktoré by mu bolo zabezpečilo zárobok na prežitie, sa v Martine nikdy nenašlo... Až celkom nakoniec sa pre Kukučina našlo miesto aspoň na Národnom cintoríne.

Do Martina ho v podobe sochy chceli umiestniť aj americkí darcovia tohto sochárskeho diela. Mal „sedieť“ v parku medzi Národným cintorinom a Slovenským národným múzeom, neskôr pred novostavbou Slovenskej národnej knižnice na Hostihore alebo v plánovanej, ale nerealizovanej aleji sôch národovcov pri cestičke z Martina do Jahodníckych hájov, kadiaľ i sám spisovateľ s manželkou chodieval na prechádzky po návrate z Ameriky.

Keď sa tak nestalo a roky bežia – žiaľ, ako splašené kone – treba uvažovať o kópii sochy pre Martin z trvácneho materiálu. Literárnemu múzeu Slovenskej národnej knižnice sa podarilo dať urobiť sochu iba z krehkého papiera. Nikto netuší, ako dlho vydrží. No aj papierová socha je krásna a vzbudzuje obdiv. Účastníci jej slávnostného odhalenia sa jej nevedeli dofotografovať. Jej umiestnenie vo veľkej kukučínovskej trojvýstave priťahovalo najväčšiu pozornosť návštevníkov až do polovice marca, keď boli múzea aj iné zariadenia pre svetovú vírusovú pandémiu zatvorené...

MÁRIA RAPOŠOVÁ

Riaditeľka kancelárie generálnej riaditeľky Slovenskej národnej knižnice Eva Cetlová a Mária Rapošová odhaľujú 3D sochu Martina Kukučina. Snímka: Radoslav Ondrašovič

Vo februári 2020 vyšlo posledné číslo najstarších slovenských novín na americkom kontinente. Mesečník Slovák v Amerike vo svojom februárovom čísle melancholicky informuje svojich čitateľov, že majú v rukách posledné vydanie a ďalšie vychádzanie časopisu sa končí.

Vyznieva to ako smútočné oznámenie a ja osobne precitujem udalosť, ako by mi zomrel blízky priateľ, alebo člen rodiny. So Slovákom v Amerike je totiž spojený aj kus mojej publicistickej činnosti. Od roku 1959 až do smrti jeho vydavateľa a šéfredaktora

Hádam sa patrí poznamenať, že väčšina novín a časopisov v početnej a pestréj zmesi americko-slovenských tlačovín nemali vysokú úroveň, ani dlhý život. Na druhej strane však treba zdôrazniť, že viaceré americko-slovenské časopisy úspešne vychádzali celé desaťročia a zohrali významnú úlohu nielen v dejinách amerických Slovákov, ale aj Slovákov pod Tatrami. Jedným z nich bol Slovák v Amerike.

Prvé číslo Slováka v Amerike vyšlo 21. decembra 1889 v meste Plymouth v štáte Pennsylvania.

J. Paučovi, ktorý sa teraz stal jeho majiteľom, vydavateľom a šéfredaktorom. Pod jeho profesionálnym redigovaním časopis preživil svoj zlatý vek.

Predčasná smrť Dr. J. Pauču v roku 1975 bola veľkou stratou pre kultúrny a národný život amerických Slovákov. Zasiahla aj do osudov časopisu. Jeho novými vlastními sa stali Michal a Jozef Krajša (Jozef C. Krajša bol šéfredaktorom týždenníka Jednota a Michal bol jeho syn). Redaktorské práce však spočívali prevažne na pleciah Dragici Paučovej, vdove po Dr. J. Paučovi.

Rekviem za časopisom

Dr. Jozefa Pauču (v roku 1975) som bol pravidelným prispievateľom tohto – v tom čase pestrého a populárneho – týždenníka a jeho ročenky Almanachu Slováka v Amerike. Tu sa objavovali nielen moje kratšie príspevky, ale vychádzali na pokračovanie aj moje prvé knižné práce: Neuveriteľné sprisahanie, Sedemnást' neúrodných rokov, Slovenská otázka na Západe v rokoch 1939-1940 a ďalšie. Robilo sa to tak, že sadzba sa odkladala a keď pokračovanie skončilo, vysádzaný text sa iba zalomil a kniha bola na svete...

Môj smútok je o to väčší a hlbší, že so Slovákom v Amerike sa prakticky zatvára mimoriadne zaujímavá a dosiaľ iba málo otvorená epocha slovenského novinarstva v Amerike a v zahraničí vôbec. Pokiaľ viem, na severoamerickom kontinente vychádzajú dnes už len dva časopisy: kedysi týždenník, dnes mesačník Jednota v Middletown, PA a kedysi týždenník a dnes dvojtýždenník Kanadský Slovák v Toronte, ON. Toto je torzo diela, ktoré svojím rozsahom a obsahom je skutočne veľkolepé. Ako zistil neúnavný bádateľ a kronikár americko-slovenského života Konštantín Čulen, od roku 1886, keď vyšiel v Amerike prvý slovenský časopis – Amerikanszko-Slovenszke noviny – do roku 1960, na pôde Spojených štátov vychádzalo „više 230 rozličných druhov slovenských časopisov... vrátane 11 denníkov.“ Je to teda veľmi dôležitá kapitola v dejinách slovenskej žurnalistiky a slovenského písomníctva, ktorá našou vinou ostáva zanedbávaná a verejnosti neznáma. Keby sa len zlomok intelektuálnej energie, ktorou sa tak márotno plynúť pri hľadaní prvkov fašizmu, antisemitizmu a podobných rekvizít našej minulosti, venoval výskumu dejín slovenskej žurnalistiky v Amerike a v zahraničí vôbec, o koľko bohatšia by bola naša kultúrna pokladnica!

Časopis vychádzal s jednou kratšou prestávkou vyše 130 rokov, spočiatku ako týždenník, od roku 1914 ako denník a v rokoch 1918-1935 vychádzal trikrát do týždňa. Od júna do augusta 1935 nevychádzal. Od augusta 1935 do októbra 1945 vychádzal dvakrát do týždňa, neskôr (od novembra 1945) ako týždenník. Jeho redaktorom v tomto období bol Ján Scíranka. Scíranka bol veľmi rozporuplnou osobnosťou nestálej povahy a pod jeho redigovaním časopis upadal, takže mu hrozil zánik. Pred takýmto nedôstojným koncom ho zachránil obetavý, národne citiaci a podnikavý Rev. Ján Lach, farár slovenskej osady Nepoškvrneného Srдца Panny Márie v meste Whiting, IN., ktorý v roku 1951 časopis odkúpil a jeho vydávanie zveril spisovateľovi Jánovi Okáľovi. Časopis pokračoval vo vychádzaní ako týždenník. Spoločným úsilím J. Lacha a J. Okáľa si postupne získal späť stratených predplatiteľov. Janko Okáľ získal pre časopis prispievateľov z povojnovej emigrácie a začal vydávať ročenku Literárny Almanach. Úroveň a popularita časopisu vzrástla. Fr. Lach sa v každom čísle prihovráľ čitateľom v pravidelnej rubrike Father Lach má slovo a J. Okáľ svojimi článkami a básňami živo komentoval udalosti z amerického života, zo sveta a zo Slovenska.

V roku 1958 Fr. Lach veľkodušne odovzdal časopis vtedajšiemu predsedovi Slovenskej Ligy v Amerike a šéfredaktorovi týždenníka Jednota Filipovi J. Hrobákovi. Redakcia sa preniesla z Chicaga do Middletownu. Úradne jeho šéfredaktorom bol Filip Hrobák, ale prakticky redaktorské práce konal pomocný redaktor Jednoty Dr. Jozef Paučo, ktorý bol v rokoch 1942-1949 šéfredaktorom denníka Slovák v Bratislave. V lete 1963, krátko pred svojou smrťou, Filip Hrobák odovzdal časopis Dr.

Krajsovciznili periodicitu časopisu z týždenníka na mesačník.

Nový formát a nové vedenie nedokázali udržať popularitu Slováka v Amerike a počet jeho odberateľov opovážlivo klesal. Na toľko, že v apríli 1989 Krajsovci oznámili, že ak sa nenájde nový záujemca o ďalšie vydávanie časopisu, koniec roka bude aj zánikom Slováka v Amerike. Záujemca sa našiel v osobe novinára a národného pracovníka Jána Holého, ktorý zorganizoval vydavateľské družstvo a on sám prevzal redigovanie časopisu. Pod jeho redakciou časopis vychádzal ako mesačník až do konca roka 2008.

Medzitým však prebiehal obrovský technologický pokrok v žurnalistike, veľké politicko-sociálne zmeny v spoločnosti a prevratné politické udalosti vo svete. Obetou týchto revolučných zmien boli aj mnohé noviny a časopisy, medzi nimi i Slovák v Amerike. V januári 2009 sa jeho majiteľmi a vydavateľmi stali bratia Milan a Jaroslav Čuba a jeho redakcia sa preniesla z Passaicu NJ do Linden NJ. Napriek úctyhodnému úsiliu bratov Čubovcov nepodarilo sa udržať časopis pri živote a po 130 rokoch takmer neprerušenia vychádzania zanikol aj tento „najstarší slovenský časopis v Amerike.“ Skončil tak ticho a nenápadne, že okrem odberateľov si sotva kto zavzdychal nad jeho skonom a zamyslel sa nad jeho pestrú históriu.

Časopis vyoral hlbokú brázdu a zohral významnú úlohu v bojoch a zohral významnú úlohu v bojoch za slobodný a samostatný život národa pod Tatrami. Burcoval a bojoval proti maďarskému, českému a boľševickému útlaku a vyvíjal obdivuhodné úsilie za zachovanie slovenského života v americkom prostredí. Všetkým jeho obetavým redaktorom patrí naša precitná vďaka.

FRANTIŠEK VNUK

Zo skicára Andreja Mišanka

Paul Claudel pred Matkou Božou

« Hľadieť na vás, plakať od šťastia, uvedomovať si a byť vašim synom »

Je poludnie. Vidím jeden otvorený kostol. Treba vstúpiť.

Matka Ježiša-Krista, neprichádzam sa modliť. Nič nemám na ponuku a o nič neprichádzam žiadať. Prichádzam len, Matka, aby som na vás hľadel. Hľadel, plakal šťastím, poznal to, že som vašim synom a že ste tu. Nič okrem chvíle, kedy všetko sa zastaví.

Poludnie! Byť s vami, Mária, na tomto mieste, kde ste. Nehovoriť nič, hľadieť na vašu tvár, nechať srdce spievať v jeho vlastnej reči, v mlčaní, len spievajúc, pretože srdce je príliš plné, ako drozd, ktorý má svoj zámer vo svojich rôznych náhlych refrénoch.

Pretože ste krásna, pretože ste nepoškvrnená, žena v milosti konečne znovu prítomnej, stvorenie vo svojej prvotnej cnosti a konečnom rozžiarení. Taká, ako ste vyšli

od Boha v to ráno vo svojej počiatkovej nádhere. Nevýslovne nedotknutá, pretože vy ste matka Ježiša Krista, ktorý je pravdou vo vašom náručí a jediný nádej a jediný plod.

Pretože ste ženou, Eden starobylej zabudnutej nežnosti, ktorej pohľad dosiahne srdce a nechá vytrysknúť nahromadené slzy, pretože vy ste ma zachránili, pretože vy ste zachránili Francúzsko, (...) pretože v tú hodinu, kedy všetko sa rútilo, práve vtedy ste zasiahli.

Pretože vy ste znova raz zachránili Francúzsko, pretože je poludnie, pretože sme v tento dnešný deň, pretože vy ste tu navždy, jednoducho pretože vy ste Mária, pretože prosto jestvujete, Matka Ježiša-Krista, nech sú vám vzdané vďaka!

PAUL CLAUDEL (1868 † 1955),
člen Francúzskej Akademie

Francúzsky dramaturg a básnik

Obrátil sa pred sochou Panny v Notre-Dame (Vianoce

Vladimír Bystrov:

S postupom sovietskej armády do vnútra československého územia sa činnosť Smerš (sovietska komunistická kontrarozviedka – Smert' špionam!; pozn. red.) a ďalších orgánov NKVD (sovietska tajná polícia; pozn. red.) preniesla na Slovensko. Sovietske bezpečnostné orgány úplne ignorovali väčšinou všade okamžite fungujúcu československú verejnú správu a najmä na východe a severe krajiny rozpútali skutočný teror. Popri stíhaní aktivistov slovenských fašistických organizácií (autor má zrejme na mysli členov HSLS; pozn. red.) a najrôznejších predstaviteľov „kontrarevolúcie“ boli násilne vyvezení na nútené práce do Sovietskeho zväzu celé skupiny politicky a sociálne indiferentného obyvateľstva, predovšetkým z malých miest a vidieka.

Z listu Mikuláša Dema Sekcii odvlečených do ZSSR pri okresnom výbore Konfederácie politických väzňov v Prešove:

„(...) Ja, Mikuláš Demo, narodený dňa 29. 10. 1925, bytom v Somotare – Novej Vieske, patрім medzi tie tisíce, ktoré boli po prechode frontu v roku 1944 odvlečené na nútené práce v ZSSR.

Dňa 15. novembra 1944 som odišiel (a ešte 17 chlapov) ako civilný občan na tzv. „maleňkiju rabotu“. Odišli sme z domu dobrovoľne, pretože sme chceli pomôcť dať do poriadku rozbombardované mosty (na Tise), ale po príchode do Kráľovského Chlmca, kde nás obklopili sovietski vojaci, sme už tušili, že naverbovanie na krátkodobú robotu je lož, ale už nebola cesta späť, pretože nás prísne strážili.

Odtiaľ sme pochodovali do Sambora, kde bolo zhromaždených dvetisíc ľudí. Odtiaľ transport v nákladných vlakoch smeroval do Donbasu. Po prízjazde na miesto nás ubudlo (zomreli vysilením a hladom) asi 10 % (...). Z našej obce (malá obec, vtedy asi 200 obyvateľov) sa z osemnástich chlapov vrátilo desať a z nich dvaja krátko po návrate zomreli. (...)

V rovnakej dobe v Malom Horeši neďaleko Kráľovského Chlmca boli po príchode sovietskej armády všetci muži od 16 – 60 rokov vyzvaní, aby nastúpili na opravu vojnovými zničenými mostov, ale potom boli obkľúčení jednotkou NKVD a odvezení zvláštnym konvojom do pracovných táborov vo vnútrozemí ZSSR. Bolo ich celkom 168.

Z rozprávania učiteľa Andreja Kravca:

„V dobe, keď sovietske vojská vstúpili na územie Slovenska, som žil v trebišovskom okrese, v obci Zemplínske Hradište. Samozrejme sme sa radovali z toho, že konečne prichádzajú osloboditelia, že po tých štyroch rokoch vojnových útrap a strádania sme sa konečne dočkali Červenej armády.

Uplýnulo niekoľko týždňov a jedného dňa, bolo to 7. januára 1945, za mnou prišiel sovietsky vojak s odkazom, že jeho veliteľ chce so mnou hovoriť. Hneď som sa začal obliekať, ale vojak povedal, že to nie je treba, pretože sa za pár minút vrátim domov. Bolo sychravo, a preto som ho neposlúchol a predsa len som sa poriadne obliekol. Sadli sme do auta a išli do Trebišova, to boli asi tri kilometre, zastali sme pred veliteľstvom a vošli dovnútra. Lenže miesto po schodoch nahor ma začali strkať dole, do pivnice. Tam som našiel ďalších Trebišovčanov, všetci boli tak v mojom veku, mne bolo vtedy 32 rokov, ale boli medzi nami aj 17-roční aj 50-roční. Tam nás nechali asi dva týždne, pokiaľ neboli oslobodené Košice, potom nás previezli tam a zavreli do budovy krajského súdu.“

Rovnako počas januára 1945 bolo odvlečených 670 mužov z obce Veľký Blh v Rimavskom okrese. V Petro-

Odsun Slovákov do sovietskych koncentračných táborov v roku 1945

vanoch, obec Prešovského kraja, odviekli všetkých mužov, ktorí boli zrovna v domoch na pravej strane ulice uprostred obce a tých, čo boli na strane oproti alebo neboli doma, nechali bez povšimnutia. Zo Šolcovej továrne v Matejoviciach neďaleko Kropáč odviekli jednotky NKVD šesťnásť ľudí. V Levoči usporiadali orgány mestskej správy sovietskym vojakom slávnostné uvítanie, pilo sa a hodovalo, všetci sa svorne veselili, ale keď bolo dopité a dojedené, vydal sovietsky veliteľ rozkaz a celé mestské predstavenstvo skončilo v transporte mieriacom do Sovietskeho zväzu.“

Začiatkom februára 1945 odvlekli orgány sovietskej bezpečnosti 44 mužov z obce Nižný Medzev v okrese Moldava nad Bebravou. Najstarší bol 50-ročný a najmladší 19-ročný. 18. februára 1945 bolo odvlečených 12 občanov obce

Dovalov z okresu Liptovský Sv. Mikuláš.

Údaje o počte odvlečených Slovákov kolísu od niekoľkých tisíc až po viac než 100 000. V roku 1990 vznikla Sekcia odvlečených do ZSSR pri okresnom výbore Konfederácie politických väzňov v Prešove. Spočiatku vychádzala z odhadu okolo 6000 odvlečených, predovšetkým z východného Slovenska. Záplava prichádzajúcich informácií si však vyžiadala vybudovanie ďalších troch desiatok pobočiek Sekcie po celom Slovensku a v roku 1991 už zhromaždil okresný výbor Konfederácie politických väzňov v Prešove údaje o takmer 40 000 odvlečených, najmä Slovákov a na Slovensku žijúcich Maďarov.

Neskôr v deviatdesiatych rokoch sa dokumentovaním sovietskych represii na Slovensku, okrem prešovského okresného výboru Konfederácie politických väzňov, začali zaoberať ďalšie slovenské

organizácie, ale bohužiaľ sa zrejme doteraz nedopetro k žiadnemu overenému súhrnnému počtu odvlečených. Celkový počet odvlečených zo Slovenska do Sovietskeho zväzu je však odhadovaný na 60 000 alebo dokonca až 120 000.

Z rozprávania učiteľa Andreja Kravca:

„Nastrkali nás do maličkých komôrok po dvadsať, ani stát, ani ležať sme poriadne nemohli, ani dýchať a tak sme zostali asi do 3. marca 1945. V tej dobe prišiel do Košíc prezident Beneš. Čakali sme, že si nás konečne niekto všimne a bude za nás intervenovať, mysleli sme si, že nás budú chcieť poslať kopať zákopy a išli by sme celkom radi, alebo že budeme opravovať mosty či zničené železnice, ale stále sa nič nedialo. Namiesto toho jedného dňa ráno, ešte

za tmy, nás naložili na nákladné autá, odkryté a samozrejme špinavé, nesmeli sme sa otáčať, nesmeli sme hovoriť a tak nás odviezli do Humenného. Tam nás umiestnili do kasární a my sme s hrôzou zistili, že už je tam niekoľko tisíc takých väzňov, ako sme boli aj my. Tých „ pár minút“, na ktoré ma odviezli z domu, sa nakoniec pretiahlo na tri roky.“

Činnosť sovietskych bezpečnostných orgánov na Slovensku vyvolala medzi obyvateľstvom vlnu nespokojnosti. Rodiny a rad miestnych a okresných národných výborov a miestnych správnych komisií požadovali zamedzenie deportácií a navrátenie odvlečených mužov. Žiadosti miestnych úradov boli často podporené miestnymi alebo okresnými organizáciami KSS.

Protesty miestnych organizácií zaskočili vedúcich predstaviteľov KSS, ktorí sa pokúsili upozorniť sovietske vedenie, že únosy a deportácie slovenského obyvateľstva do ZSSR, by mohli vážne ohroziť sovietske politické záujmy v ČSR.

Znepokojení obyvatelia sa obracali so žiadosťami o pomoc na všetky dos-

tupné orgány obnovennej československej moci. Po príchode do Košíc zrejme ešte neobklopoval novovymenovanú československú vládu a prezidenta republiky príliš veľký úradnícky aparát, a preto niektorí žiadatelia boli dokonca prijatí osobne prezidentom.

Manželke statkára Artuša Černíka, odvlečeného 15. decembra 1944 zo Žibjaného, prezident sľúbil, že „vo veci zakročí“. Prezidentova kancelária vzápätí na to poslala jej žiadosť predsedníctvu vlády. Tam bola uložená bez vybavenia. Zástupcovia obce Dovalov z okresu Liptovský Sv. Mikuláš odovzdali prezidentovi žiadosť, podpísanú 62 obyvateľmi, aby pomohol oslobodiť dvanásť občanov, ktorí boli 18. februára 1945 „zaistení NKVD a zaradení do zajateckého tábora t. č. na neznámom mieste.“ Išlo o vojakov bývalej Slovenskej republiky, ktorí počas SNP od augusta do októbra 1944 bojovali v povstaleckých jednotkách československej armády a po jeho potlačení prešli do aktívnej partizánskej vojny proti Nemcom.

„Slovenská národná rada v Košiciach a veliteľstvo československej brigády“ údajne obdobnej žiadosti nevyhoveli. „Delegácia býv. podzemných pracovníkov“ odovzdala prezidentovi žiadosť o pomoc pri oslobodení desiatich antifašistov z Prešova, ktorí boli 25. apríla zaistení „ruskými voj. úradmi.“

Akkoľvek pokusy československých predstaviteľov však boli márne.

Helena Jakimovačová odovzdala prezidentovi list so žiadosťou o navrátenie syna, ktorý bol počas vojny ako študent nasadený v nemeckom pracovnom tábore, po príchode sovietskych jednotiek poslúchol výzvu a prihlásil sa do československej armády, ale bol „zaistený NKVD a dopravený do tábora v Sanoku“ (Poľsko).

Úryvok z knihy Vladimíra Bystrova: *Únosy československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945 – 1955*

